

HATÁR GYŐZŐ

A műfordító szíve gerezdes szerkezetű

„KEGYELMES URAM! – Sohase merészeltem volna Horatius *silány* arcképét Eminenciádnak bemutatni, ha nem vettem volna fontolóra, hogy annyi jótétemény után, amelyben részesültem, a hallgatás, melyre tisztelem mostanáig kényszerített, hálátlanságnak tetszenék, és hogy akármilyen jogos bizalmatlansággal viseltetem is munkámmal szemben, annál több bizalommal tartozom Kegyelmességed jóindulatának. Annak köszönök mindent, amit elértem; és pirulni vagyok kénytelen, hogy hálám fejében *mindössze* egy olyan ajándékot nyújthatok át, amely oly kevésbé méltó Kegyelmességedhez, s oly *elenyésző* ahhoz képest, amivel adósa vagyok” – és így tovább, és így tovább. Az ember alig tudja kacagás nélkül megállni – ahogy Corneille Richelieu bíboroshoz *felfele*, AJÁNLÁST ír Horatiuszról szóló tragédiája elé (mely arcképnek *silány* – egyet se kételkedjünk benne); aztán a nevetés elvékonyodik és a szája-sarka az olvasónak keserűen legörbül. *Így* és *ilyeneket* írtak a korlátlan hatalom birtokosainak, még amikor kardinálisok váltották egymást a főhatalom székében és Franciaország végső fokon *teokrácia* volt; és – ha nem is szó szerint és nem is írtak – *így* és *ilyeneket* kellett gondolniuk a pennaforogató szegénylegényeknek abban a Kemény Diktatúrában, amelyet a legfiatalabb nemzedék elképzelni se tud; ez volt a *Nagy Miheztartás*, aszerint kellett élni, verset válogatni és tömegével verset fordítani, ha a költőnek kedves volt az élete- és a gyomra.

Kálnoky Lászlótól magától tudjuk azt az anatómiai sajátosságát a műfordítónak, hogy az ő szíve gerezdes szerkezetű; mert –

...ha rendelésre új munkába kezdett
lefarigcsált szívéből egy gerezdet.

De hány gerezd kell hogy ott lett-légyen eredetileg a szívében, ha csupán a világlíra legjavából a műfordító 330 költő 30.000 verssorát magyarítja, vagyis tízezerrel kell hogy osztogassa „szívének gerezdjeit” – s akkor hol van még Színháza, Goethe, Corneille, Racine, Hugo, Molière verses drámáinak átköltései: mi tékozz természet kellett hogy legyen, hogy ily bőkezűen pazarolta másokra szíve-gerezdjeit – gondolhatná a ma élő Kis Naiv – holott egybemaradó szívével tulajdon líráját szaporíthatta volna...! Mert elemi fedékenységünk már ilyen: kibutulásunk a történetből/a Történelemből amilyen rohamos, még külön léglökéses ösztökét kap elzárkózásunktól, ahogy az ezredforduló diadalívén áthaladva, s küszöbén átlépve, már tudomást sem akarunk venni róla, hogy milyen kényszerpályákon járt/zajlott/bonyolódott tízmillió magyar élete, hogyan torzult hozzá az irodalom korszakos korpusza és milyen visszamaradó hegek, jóvátehetetlen sérülések, életmű-torzalakzatok jártak a nyomában annak a diktatúrának, amelynek goromba sátán-

vigyora már-már jóságos mosollyá szelídül az aggmenházak egynémely lakóinál, ha fiatal-ságuk ízét- és zamatját azonosítják a hatalom gyakorlásának néhai örömeivel.

Van két sokágú, alakos, *ormolu* gyertyatartóm, melyek egyikén pompás karosszékben *Corneille* ül, kezében kitekert pergamen tekercsen a felírás *CINNA*, *HORACE*, *LE CID*, a másika, ugyanolyan királyi karosszékben *Molière*, az ő papírtekercsén a felírás *L'AVARE*, *TARTUFFE*, *LE MISANTHROPE*.

Még 1987-ben, történetesen ugyanaznap szereztem, amikor a posta elhozta Laci KIRÁLYOK, HŐSÖK, DOKTOROK c. pompás fordításkötetét, benne *Corneille* HORATIUSZÁVAL és *Molière* BOTCSINÁLTA DOKTORÁVAL. Azóta is, valahányszor vacsoravendég van nálam és a *Kálnoky*-gyertyatartókat az asztalra tesszük, a gyertyákat Laci emlékére gyűjtögetem – hiszen magyarázva a vendégnek az *elnevezés* eredetét. Vonzrokonságunknak csupán a kisebbik oka, hogy magam is voltam „evezőslegény” ugyanazon a gályapadon, rákényszerülve a műfordításra – szakmámban, ha nem akarok felfordulni éhen – tudom, milyen annak a bolondnak lenni, ha *buzgón töltögeti saját vérét idegen szellemekbe*. Nagybobbik, igazi oka a szerető csodálat, a csodáló szeretet a Mester és művészete iránt.

Nagyon is tudatában vagyok annak, hogy a *Festschriftben* sokan nem bíznak: jól tesszik. Félutcat esszét írtam KL köteteiről, sorra ahogy megjelentek s ő elküldte volt: ha valamin fennakadtam, leveleimben nem rejtettem véka alá s olykor pedzettem magában a tanulmányban is, akinek kedve tartja, utánanézhethet¹. Itt hadd szorítkozzam csak arra, ami bennünket összehozott s aminek tulajdoníthatni, hogy Laci oly bizalommal fordult hozzám leveleiben. Kik voltak, kik *lehettek* azok, akik *rangját tagadták*, tőle mintegy *megtagadták*, s így, ilyen mellőzöttségében közöttünk *rangrejtve* járt...?! Valamikor Párizsban költőfejedelemmé tették – s tőle várták volna az éjfélutáni odabólintó „lovaggá-ütést” – kezdők a pályán, költő-palánták és -palántanők, fiatalok.

Három-négy társa ha volt ebben az enciklopédikus tudásban: a világlíra teljes anyagát mondhatni enciklopédikusan ismerte; a mesterség csinja-bínya, a poétika története, versformák, prozódia, a rím��ótár s annak lassú telítődése, valószínűtlen hosszú asszonanciák, tiszta rímek, fattyúrímek/kancsalrímek/karcos-édes rímek, rím-karikatúrák, ripacskodó nyelvi galamátok – mind-mind: a kisujjában volt²

– az ÖSSZEGYÜJTÖTTbe (1980 májusában küldte meg, kettőnknek dedikálva) ha akárhol felütjük, belelapozunk: minden darabja „rögtönzésnek” hat; könnyedségben felülmúlja Vas Istvánt, igazádiságban Illyést messze leghagyja, marginalizált-elnyomott-elhanyagolt volta tematikájában kiprovokálja belőle a teljességet s regiszterének széltel-hossza mint senki másé. Egyszerre tudatos – mert a műforma gyeplőjét soha nem ereszti el – s teljesen az ihlet hatalmában alkot – mert a vers menetét mindig arra tereli, amerre ihlete parancsolja.

¹ HGY „IRODALOMTÖRTÉNETE”. Tevan Kiadó; 100 tanulmány- és könyvismertetés, válogatta Lakatos István; 1453–157 old. Békéscsaba – 1991.

² „Kálnoky kimért, tisztán komponált versszakokkal dolgozik, nem vágja el váratlanul a zenét, nem disszonáns, sőt a formai zártság kedvéért olykor kikerekíti a gondolatot (...) Verselése olyan kimunkált, hogy a legnehezebb feladatokat is könnyed eleganciával oldja meg” – írta róla Lengyel Balázs, még 1959-ben. Műfordításairól szólva, Rába György, 1970-ben ír: „(ezek) sarokpontja, úgy tűnik, a rím. Tisztán csengő rímeinek, teljes asszonáncainak erős figyelemfelhívó szerepük van”.

Könnyen teheti: fiatalon kinőtte a tévesztőrímeket; s szinte „gondolkozás nélkül” tud *versnyelven* beszélni.

Megszenvedte költészetét: megszenvedett ezért a tudásért a szegény, és a szenvedés minden elképzelhető monétájában fizetett. Fizetett a tüdejével – egy életen át – fizetett a rémüldözéseivel, amennyi csak a sokéves, áldatlan-rossz társbérlettel telik; fizetett az éjszaka rémeivel, *amikor előre és halottra / az éj, mely a velőt a csontokból kiszopja*; és fizetett azzal a színarany, romolhatatlan monétával, amennyit a tulajdon költészetének *potenciájából* odaáldozott³; a csodák-csodája, hogy még így is, lírája terjedelemre is – kiteljesedett. Rejtély, hogyan csinálta, de megőrizte kedélye valami elemi romlatlanságát, szellemenye fiatalságát – úgy, ahogy a kamaszkorból, még Egerből magával hozta:

*Hazarohanok szédült-boldogan
a kisvárosi utcán, tántorogva,
s boldogságomban felkötöm magam
pettyes nyakkendőmből hurkot bogozva*

*Két sarkam pajzán indulót dobol,
míg himbálódzom az ablakilincsen,
s azt kívánom, bár jönne komoly,
józan felnőtt, hogy mérsékletre intsen.*

Intuitíve sejteni vélem, hogy az egzakt tudományokban csakúgy, mint a humaniórákban, azok minden visztájába betekintése – s valamennyiből annyi ismerete volt, amennyi poétának kell (fiatalon Schopenhauert olvasott) – és értett hozzá, hogyan tegye ismereteit költészete szárnyává. Jelleméből folyt és alkatához tartozott, hogy váltig szembenézett élete és világa tényeivel, mit sem lakkozva / kozmetikázva / kisebbítve rajtuk – amiben kivált fegyvertársamnak éreztem; s akkor még nem említettem lényének igen fontos megtartó ingrediensét: *humorát*.

Sokan sokáig pesszimistának könyvelték el – ugyan miért? Hát egyfajta pesszimizmus nem a férfiember alkati *sine-qua-non*-ja, az elébevágás minden élethelyzetnek, a készenlét, hogy minden sorsfordulat benne emberére leljen...? Demokráciákban KL A KEGYELET OLTÁRÁN c. groteszkjéhez hasonló szurkapiszka paszkvillusokat tucattal írnak és adnak közre; ám amikor 1960-ban a paródiát közölték, a váltig hiperesztéziás Pártállam felsziszszent, a vers akkora botrányt váltott ki, hogy volt, aki nem merte felhívni lehallgatott telefonján, utóhatását évekig szenvedte. Az akaratos félreértőknek szerényen, halkan válaszolni próbált SZÉLJEGYZET c. remeklésében –

*Ha lába tilosba botorkál,
öklét mutogatva dühög
a nyálnok, a tollnok, a polgár –
s hajdú, ki harangot önt.*

³ „A fordítás nagyon is akadályozott a versírásban, évekig nem egyszer egy sort sem írtam, és bizonyos, hogy a versfordítás taposómalmában köteteim veszték el pótolhatatlanul” – válaszolta KL 1974-ben, az Írószövetség Műfordítói Szakosztályának körkérdésére.

Az ÉS hasábjain jelent meg a botrányt kirobbantó vers; ám a lap akkori főszerkesztője nem tartotta javallatosnak, hogy KL visszavágását is közreadja... Szerencsére idős korára rácsáfolt azokra, akik lepesszimistázták – még akkor, a pártállam kötelező, ronda *optimistasága* idején, amikor a borúlátás valakit rossz hírbe hozhatott: humorát megneemesítette bölcsessége, bölcsességét „tolerábilissá” tette humora.

Fordítói beleélő képességében – talán az egy Lator László kivételével – minden társát felülmúlta. Jóllehet egyhelyütt magát „a legmegcsömörlöttebb versfordítónak” mondja, hihetetlen önmegtagadással – és önfeledtséggel veti magát az idegen vers árjába. Sajátos módszereket eszelt ki „az ihlet, vagy legalább a papírihlet előidézésére”, s erről így ír: „...megtudtam a fordítandó költő életéről mindazt, amit megtudhattam, és végül sikerült a munka időtartamára elképzelnem, hogy én vagyok Goethe, Heine, Hugo, Rilke stb.; amit a színész is csak akkor nyújthat kitűnő alakítást, ha képzeletben a színpadi személy bőrébe bújik” (1974). Nemhiába nevezi jeles monografusa a FAUST Második Részének KL.-átköltését a mű definitív magyar változatának⁴

Ahogy igazolványának személyi adatait, úgy ismerte-tudta élethelyzetének koordinátáit, tisztában volt a bolygóval, amely csillaglakása, a korpuszku-lakkal, amelyek testét, kortexét alkotják és reflexintegráljában – költészetét.

Tisztában a valláshiedelmek álmatagságával, amelyek a gyermeki szinten megrekedt emberiséget érzelmvilágában regulálják, tisztában költészetét behüvelyező, ismételtetetlen – és egyedi porhüvelyének törékenységgel, ami szigorú életrendjét megköveteli; és tökéletesen tisztában volt költői rangjával, nevének jövőjével és azzal, hogy irodalmunk hivatott számontartóinak mi évekre elhúzódo munkát ad majd, hogy életművét felmérjék és mindenkori fiókozataikban elhelyezzék. Bölcsességén és humorán is átsüt, hogy minde-me dolgokkal mi maradéktalanul tisztában van – amint az napnál világosabban kitetszik A SZELLEME KÉJELGÉSE c. szonettjéből:

*Én, azaz a százbillió atom,
mely engem képez, s mit énnek neveznek,
én, hű antennája gyanús neszeknek,
melyek átszűrődnek a falakon,*

*én, aki majd kicéduláztatom
én, kit mumifikáltak polcra tesznek,
én, aki decimálnak, jegyzetelnek,
s bibliográfiákban lakhatom,*

*megteszem az élőtől adatig
vivő utat, s túljutok ama zónán,
hol a kijózanult költő belátja,*

⁴ „A Kálnoky-féle FAUST II. beláthatatlan ideig alig szorul korrekcióra. A hatalmas mű minden egyes rétegére „rímelt” a költő: a drámai költemény középkorias hangulata tökéletesen megfelel Kálnoky eredendő hajlamának (...) Faust áhítása, olthatatlan sóvárgása a teljességre és halhatatlanságra, Mefisztó lenyűgözően okos iróniája, fonák látásmódja, s az egész műből sugárzó szépségeszmény – mindez ideális rezonálóra talált Kálnoky személyében” (Alföldy Jenő: „KL”. Az Akadémiai Kiadó KORTÁRSAINK sorozatában; Budapest 1977)

*hogy az emberöltőnyi pásztorórán
simogatnia más nem adatik,
csupán egy pontosvessző térdkalácsa.*

Míg én London promontóriumáról kémleltem a honi irodalmi táj csipkézését és a *Tá-mogatás / Tűrés / Tiltás* protuberanciáit, neki meg legendás / gyötrelmes lakásproblémája is jobbára megoldódott, az évek folyamán tucatnyi levelet váltottunk. Ki tudta, ki hitte volna utolsó leveléről, hogy az az *utolsó...?!*

Az elaggás sírkonysággal jár, mondják, F. Milán bácsi a végén ha elérzékenyült, patkzó könnyeket sírt – ontotta nyilvánosan. Jómagam ridegebb természet lévén, tartásom is megmaradt s egykönnyen semmi az én szememből könnyet ki nem csal. De mindig közel járok hozzá és máris a zsebkendőmet keresgélem, ha erre az *utolsó levélre* gondolok – itt őrzöm depozitáriumomban; s ez így esett.

Váltig ilyen pókháló-vékony betűkkel írt – mintha csak a komputerizálás világösszeesküvése elől menekült volna! – el nem tudom képzelni, a hozzávaló tollat miféle Ódon Ritkaságok Boltjából szerezte be.

Szörnyű beteg volt; szenvedett. 1985-ben, nyár derekán, szokott pókháló-vékony betűit reszketősen vetve, négyoldalas levélben panaszolta kibírhatatlan fájdalmait, amelyeken a csillapító nem segít. Még ha átvészeli is és valamelyest rendbe jön, akkor is:

„...mit remélhetek? Legjobb esetben egy-két esztendő, amennyire még számíthatok”.

Egy-két esztendő – így írta. Ezt írta.

Még meg se száradt levélpapírján a tinta – *két hét múlva* halott volt.

